

Г. О. Савчук

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Семантичний пік поезії В. Стуса «Посоловів од співу сад...»

Савчук Г. О. Семантичний пік поезії В. Стуса «Посоловів од співу сад...». Стаття містить аналіз чотиривірша із поезії В. Стуса «Посоловів од співу сад...». Осмислюється феномен духовного звільнення людини. Розглядається символіка «світла», «вірша» й «титла» як ключових констант в розгортанні ліричного сюжету. Наголошено, що справжнє звільнення можливе лише за умови Божественного втручання. Зроблено висновок про те, що вихід В. Стуса за межі детермінованості земного світу має загальнолюдське значення, адже сума особистих звільнень готує ґрунт для звільнення суспільного.

Ключові слова: *дух, звільнення, семантика, поезія.*

Савчук Г. О. Семантический пик стихотворения В. Стуса «Посоловів од співу сад...». Статья содержит анализ четырёх строк из стихотворения В. Стуса «Посоловів од співу сад...». Осмысливается феномен духовного освобождения человека. Рассматривается символика «света», «стиха» и «титла» в качестве ключевых констант в развитии лирического сюжета. Подчеркивается, что настоящее освобождение возможно лишь при условии Божественного вмешательства. Сделан вывод о том, что выход В. Стуса за границы детерминированности земного мира имеет национальное значение, ведь сумма личных освобождений готовит почву для освобождения общественного.

Ключевые слова: *дух, освобождение, семантика, поэзия.*

Savchuk G. O. The semantic peak of Stus's verse «Посоловів од співу сад...». The article consists of the analysis of four lines in the V. Stus's verse «Посоловів од співу сад...». The phenomenon of the spiritual liberation of the human being is discussed. The symbolism of "light", "verse" and "tittle" as key constants in the unrolling of the lyric plot is considered. The thought that the real liberation can be on condition of the Divine interference is argued. The conclusion that the going out of the boundaries of the earthly world has the universal significance is drawn because the sum of personal liberations prepares the ground for social liberation.

Key words: *spirit, liberation, semantics, poetry.*

Під «семантичним піком» поезії розуміємо найбільше напруження в розвитку ліричного сюжету, найбільшу концентрацію енергії значення. Об'єктом цього дослідження є ключові слова поезії «Посоловів од співу сад...»:

Свіча затріпотіла – й світло,
мов голуба, пустила в лет,
і вірш твій вирвався без титла,
і дух твій вирвався з тенет... [2:39].

Цей чотиривірш стягує до себе всі основні мотивні ланцюжки й формальні прийоми поезії «Посоловів од співу сад...» і фокусує увагу читача на проблемі духовного звільнення. Означена проблема принагідно порушувалася в стусознавстві [1], але досі не була об'єктом спеціальної розвідки. Її розкриття цієї проблеми на прикладі семантичного піку поезії «Посоловів од співу сад...» допоможе побачити не помічені раніше аспекти духовного звільнення людини, закодовані в поетичному «посланні» В. Стуса читачеві.

В аналізованій поезії спеціально не зазначається, з яких «тенет» вирвався дух. Маємо лише вказівку на звільнення вірша від титла як передумову звільнення духа. Як відомо, титло – це знак над скороченим словом, поширений у стародавній і середньовічній грецькій, латинській і слов'янській писемності. В. Стус, як професійний філолог, відчував усі нюанси цього образу, за яким стоїть передусім цензура й автоцензура. Іншими словами, титло символізує обмеження творчості радянськими цензорами й найстрашніше – самообмеження, до якого змушений був вдаватися поет, щоб зберегти власні твори в табірних умовах. Таким чином, звільнення духа в уяві поета безпосередньо пов'язувалося з феноменом творчості. Власне, кожен вірш В. Стуса, написаний у в'язниці, – це вихід у духовну сферу, порятунок, звільнення від нівелюючих обставин. Парадоксально, але під таким же ракурсом можна розглядати й поезії, написані «на волі». Лапки в цьому випадку доречні, оскільки політв'язні дивилися на СРСР як на «велику зону», а в малій зоні табору почувалися іноді вільніше, ніж на свободі.

Слово «титло» є історизмом. В одному ряді з «титлом» стоять слова «вертоград» (12-ий рядок поезії «Посоловів од співу сад...») та «ліпота» (20-ий рядок), які є архаїзмами, бо мають заміники в сучасній мові: сад і краса. Ці слова пов'язані між собою, оскільки «ліпота» – це означник до слова «сад»: «...і круга саду ліпота». Очевидно, використання архаїзмів було зумовлене потребою привернути увагу читача до особливого образу саду. Таким чином, й історизм «титло», й архаїзми номінують ключові поняття в розгортанні сюжету поезії: істина природи й звільнення духа. Застарілі слова нага-

дують про те, що означуване явище існувало й раніше, має міцні корені в минулому, тому використання цих слів указує на універсальність природи та надчасовий характер духовного звільнення. Друга функція історизмів і архаїзмів полягає в очудненні, переведенні предметного ряду поезії в несподівану, особливу, рідкісну для В. Стуса тональність. Слова «вертоград» і «ліпота» асоціюються з чимось справжнім і таким, що відкрите лише втаємниченим. Тому розгортання сюжету перетворюється на відверту розмову ліричного героя з читачем, у розмову, де звучать сакральні слова, через які герой спроможний передати сакральний досвід. У семантичному піку поезії інтенсивність передачі думки й досвіду максимальна – і на змістовому, й на формальному рівнях. Аналізовані рядки стягнули до себе всі основні семантичні зв'язки поезії і так само основні прийоми: на формальному рівні надзвичайний вплив на читача мають повтори сполучника «і» на початку рядків (анафора, полісиндетон) та займенника «твій» у постпозиції (тавтологія, інверсія). Обидва слова включені в біблійний контекст, який підсвідомо актуалізується під час прочитання. Згадуються слова молитви «Отче наш»: «*Отче наш, що еси не небесах! Нехай святиться Ім'я Твоє, нехай прийде Царство Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі...*». У цих словах, яким уже дві тисячі років, грізні, урочисті інверсії «Ім'я Твоє, Царство Твоє, воля Твоя» не можуть бути вимовленими без страху Божого, але цей страх оксюморонно поєднаний з любов'ю сина до Отця. Кожен віруючий, син чи дочка Бога, промовляючи слова християнської молитви «Отче наш», текст якої дав Ісус Христос, насправді сподівається на звільнення від гріха з приходом Божественної волі та Царства, тому що справжнє звільнення і докорінна трансформація можливі лише за умови Божественного втручання. Кожне нове звільнення наближає до Бога та духовної Вітчизни. Думається, що такі судження були аксіоматичними для В. Стуса, але їхнє походження слід шукати не в християнській доктрині, а в позарелігійному духовному досвіді. Якби Стусів світогляд ґрунтувався виключно на християнстві, то поет ніколи б собі не дозволив інверсії на кшталт «*вірш твій*», «*дух твій*», які прямо відсилають до однієї з головних християнських молитов. В інверсіях закодоване обожествління власної істоти, в якій «*...уже народжується Бог*», як писав сам поет [3:47].

Принаймні у двох напрямках – спостерігача й учасника подій – відбувається розшарування синівської божественної свідомості в поезії «Посоловів од співу сад...». Уживаючи займен-

ник «твій», спостерігач звертається до учасника, демонструє абсолютну притомність, чітко розуміння духовних змін. Можна припустити, що спостерігач пов'язаний із мистецьким «я» автора, «художником», який безпристрасно фіксує події, як у новелі «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського, в якій батько спостерігає за агонією дочки і може зробити це сюжетом майбутнього твору. Однак якщо герой М. Коцюбинського мучиться через розшарування свого «я», то для ліричного героя В. Стуса поділ свідомості на учасника і спостерігача є благословенним, оскільки учасник отримує досвід, а спостерігач назавжди фіксує духовну подію в свідомості. Завдяки безпристрасності спостерігача учасник події в будь-який момент у майбутньому зможе повернутися до ключового, нетлінного досвіду, ще раз пережити його в уяві. «Прокручування» досвіду в пам'яті повертає до основних духовних орієнтирів як до точок відліку, особливо коли йдеться про досвід звільнення.

У семантичному піку твору відділення світла від свічки, звільнення вірша й у результаті духа стійко асоціюється з рухом угору. Ця асоціація ґрунтується на уявленні про простування духа від землі до неба з метою звільнення і віднайдення духовної Батьківщини. Разом з тим, рух угору має чергуватися з горизонтальним рухом, оскільки людина живе на землі й саме тут отримує життєвий і духовний «горизонтальний» досвід. Важливо, щоб земний досвід використовувався якнайширше та якнайвище підносив людину на шляху «вертикального» духовного сходження. Провідником у цьому сходженні має бути устремління вгору – до Божественних рівнів буття, які завжди дають надію на зустріч у вищому світі.

І діл поплив. Поплив рікою.
І я, піднесений над ним,
Стремів у сонце,
в отчий дім промінний, –

читаємо в третій частині збірки «Палімпсести» [3:58]. Благословенним буде той шлях, на якому кількість вертикальних досвідів, зустрічей на «висоті» більша, ніж час перебування «на землі». Аналізований вірш «Посоловів од співу сад...» демонструє якраз таке співвідношення. Очевидно, ліричний герой «Палімпсестів», а за ним ми бачимо й автора, знаходив вихід із чотирьох стін камери в постійному устремлінні до горішнього й обміні енергією з Божественними рівнями буття, – і тоді горизонтальний світ розмикався. Звідси й велика кількість видінь у «Палімпсестах», коли ліричний герой ніби дивиться крізь стіни камери.

Духовний розвиток особистості має циклічний характер. У випадку В. Стуса еволюція духа

була міцно пов'язана з творчістю, тому цикли в духовному сходженні могли бути суголосними з циклічним поверненням до написаних творів. У кожному з циклів має місце момент звільнення, який знакує закінчення одного етапу й початок іншого. Деякі звільнення помітні шукачу, а деякі відбуваються таємно. Свідомий духовний шлях людини часто починається зі звільнення від соціальних комплексів, залежності від суспільства. Далі людина позбавляється егоїзму, гордині, подвійних стандартів, тваринного начала. Пройшовши цей етап, шукач готується до звільнення від детермінованості земного світу в цілому. Людина поступово підходить до досвіду, який змінить усе життя, в буддизмі цей досвід названо нірваною. Немає потреби детально описувати подібні стани невластивим особам, тільки власний досвід стане основним орієнтиром. Головним у нірвані є звільнення від земного й наближення до Божественного. Щоб досягти такого рівня, потрібне полум'яне устремління й копітка духовна робота. Такі роздуми могли бути близькими В. Стусові, який цікавився філософією буддизму і, безперечно, знав про ключовий для буддиста індивідуальний досвід нірвани.

Проте звільнення духа в поезії «Посоловів од співу сад...» виходить за межі індивідуального духовного шляху. Коли в суспільстві накопичується певна «критична маса» особистих звільнень, виникає можливість звільнення національного. В. Стус, пам'ятаючи заповіт Кобзаря, розумів це і власним прикладом, власним трудом і духом показував шлях до національного розкріпачення – через розкріпачення індивідуальне. Робота геніальних українських поетів не була б марною навіть тоді, коли б про них ніхто не дізнався, адже багато перемог в суспільному житті готуються непомітною копіткою духовною працею «непомітних» людей, зовсім не обов'язково політиків. Масштаби роботи Т. Шевченка і В. Стуса мали загальнонаціональний і навіть наднаціональний характер, тому що йшлося про визволення народів імперій, у випадку Т. Шевченка – Російської, а у випадку В. Стуса – радянської. А починалося все з особистих досвідів, які вимагали фіксації на папері.

У семантичному пікові аналізованої поезії помічаємо три паралелі: звільнення світла свічі – звільнення вірша – звільнення духа, які утворюють висхідну градацію – від локального до глобального звільнення. Найголовнішим є те, що поезія «Посоловів од співу сад...» транслює унікальний духовний досвід і робить його надбанням читача, якому автор передає «естафету», пам'ятаючи, що кожне звільнення – це черговий

благословенний початок у нашому житті. Попе- реду ще багато звільнень.

Література

1. Москалець К. Страсті по вітчизні. Лист до мандрівника на Схід / Костянтин Москалець // Москалець К. Людина на крижині. Літературна критика та есеїстка. — К. : Критика, 1999. — 253, [2] с.
2. Стус В. С. Твори: в 6 т., 9 кн. / Василь Стус. — Л. : ВС «Просвіта», 1994 — 1999. Т. 3, кн. 1 : Палімпсести / [упоряд., прим. та підготов. варіантів : Дмитро Стус]. — 1999. — 486, [1] с.
3. Стус В. С. Твори : в 6 т., 9 кн. / Василь Стус. — Л. : ВС «Просвіта», 1994 — 1999. Т. 3, кн. 2 : Палімпсести / [упоряд., прим. та підготов. варіантів : Дмитро Стус]. — 1999. — 495, [1] с.